



ROLUL ORGANIZAȚIILOR EUROATLANTICE DE SECURITATE PENTRU PREVENIREA ȘI CONTRACARAREA EFECTELOR CONFLICTELOR ARMATE DIN PROXIMITATEA SPAȚIULUI EUROPEAN

THE ROLE OF EUROATLANTIC SECURITY ORGANIZATIONS IN PREVENTING AND COUNTERING THE EFFECTS OF ARMED CONFLICTS NEAR THE EUROPEAN AREA

LE RÔLE DES ORGANISATIONS EURO-ATLANTIQUES DE SÉCURITÉ DANS LA PRÉVENTION ET LA LUTTE CONTRE LES EFFETS DES CONFLITS ARMÉS À PROXIMITÉ DE L'ESPACE EUROPÉEN

Drd. Otilia CARAZĂ (LEHACI)*

Abordarea conflictelor actuale de orice natură, convenționale sau neconvenționale, simetrice sau asimetrice, clasice sau hibride, nu se poate realiza în mod adecvat decât printr-o acțiune sinergică, cu participare internațională. Cooperarea în domeniul contracarării efectelor conflictelor a dobândit, în ultimii ani, o importanță crescută, determinată de dinamica și de complexitatea mediului de securitate în plan internațional și de necesitatea unor abordări conjugate. Implicarea organizațiilor euroatlantice în soluționarea conflictelor și în diminuarea efectelor acestora se bazează pe ideologie, pe aderarea la un set de norme, principii și interese comune, în lipsa cărora actualele dezvoltări ale mediului de securitate și relațiile dintre state nu ar putea fi explicate. Eficiența cooperării organizațiilor euroatlantice de securitate în contracararea efectelor unor conflicte din proximitatea spațiului european este un element esențial în asigurarea continuității și consolidării Uniunii Europene.

Addressing current conflicts of any kind, whether conventional or unconventional, symmetrical or asymmetrical, classical or hybrid, can only be adequately achieved through synergistic action with international participation. Cooperation in the field of counteracting the effects of conflicts has gained increasing importance in recent years, determined by the dynamics and complexity of the international security environment and the need for combined approaches. The involvement of Euro-Atlantic organizations in conflict resolution and mitigating their effects is based on ideology, adherence to a set of common rules, principles and interests, without which the current developments in the security environment and relations between states could not be explained. The efficiency of the cooperation of Euro-Atlantic security organizations in counteracting the effects of conflicts in the vicinity of the European space is an essential element in ensuring the continuity and consolidation of the European Union.

Une résolution appropriée des conflits actuels de toute nature, qu'ils soient conventionnels ou non conventionnels, symétriques ou asymétriques, classiques ou hybrides, ne peut être obtenue que par une action synergique avec une participation internationale. La coopération pour contrecarrer les effets des conflits a gagné en importance au cours des dernières années, en raison de la dynamique et de la complexité de l'environnement de sécurité internationale et de la nécessité d'une approche conjointe. L'engagement des organisations euro-atlantiques dans le règlement des conflits et dans la réduction de leurs effets repose sur l'idéologie, sur le respect d'un ensemble de règles, de principes et d'intérêts communs, sans lesquels les évolutions actuelles de l'environnement de sécurité et les relations entre les États ne pourraient pas être expliquées. L'efficacité de la coopération des organisations euro-atlantiques de sécurité dans la lutte contre les effets des conflits à proximité de l'espace européen est essentielle pour assurer la continuité et le renforcement de l'Union européenne.

Cuvinte-cheie: securitate; conflict; prevenire; cooperare; efect.

Keywords: security; conflict; prevention; cooperation; effect.

Mots-clés: sécurité; conflit; prévention; coopération; effet.

*Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

e-mail: otilia.lehaci@gmail.com

Conflictele armate sunt o oglindă a tendințelor regionale și globale. Relațiile dintre marile puteri, amploarea competiției dintre acestea și intensitatea ambițiilor actorilor regionali se transpun de cele mai multe ori în conflicte și reflectă modul în care izbucnesc, se desfășoară și se soluționează. De cele mai multe ori, aceste conflicte scot în evidență probleme față de care comunitatea internațională fie este obsedată, fie este indiferentă. În momentul în care ne raportăm la nivel regional, în special la spațiul european, remarcăm faptul că, astăzi, aceste conflicte spun povestea unui sistem prins în spirala unor schimbări fundamentale și a unor lideri regionali atât încurajați, cât și speriați de provocările pe care o asemenea spirală o oferă.

Conflictele din proximitatea Europei, de la cele din zona Asiei până la cele din zona Africii constituie o preocupare constantă a liderilor spațiului euroatlantic, atât prin prisma faptului că pot afecta relațiile economice, politice și militare, cât și prin faptul că pot exporta în Europa instabilitate prin numărul mare de imigranți.

Organizațiile euroatlantice au un rol important în soluționarea diferendelor internaționale, dar mai ales a celor din proximitatea Europei. Legătura strânsă cu ONU în ceea ce privește politica de menținere a păcii și securității regionale a devenit o condiție esențială, ca un efect al globalizării. Aceste organizații sunt chemate să reglementeze diferendele locale sau regionale în baza Cartei ONU, care cere Consiliului de Securitate să încurajeze soluționarea pașnică a diferendelor locale prin intermediul organizațiilor internaționale regionale, fie la inițiativa statelor membre, fie la sesizarea organizațiilor regionale de către Consiliul de Securitate. Prin urmare, organizațiile internaționale regionale au obligația a acționa și de a informa Consiliul de Securitate asupra acțiunilor întreprinse de ele, în vederea menținerii păcii și securității internaționale. Carta ONU, prin capitolul special în care se prevede reglementarea pașnică a diferendelor internaționale, instituind în Articolul 33 obligația și mijloacele de reglementare pașnică a diferendelor, dă legitimitate și consistență acțiunilor întreprinse de organizațiile euroatlantice, în diferitele situații în care au intervenit¹.

Conflicte armate din proximitatea spațiului european

Limitele cooperării în domeniul securității regionale depind în mare măsură de contribuția și

de voința politică a statelor. Evenimentele tragice din Balcani au deschis culoare noi pentru statele europene în ceea ce privește asumarea problemelor de securitate². Propriile interese ale statelor care nu sunt motivate să coopereze în format aliat pot constitui impedimente. Inexistența unor servicii, capacități sau resurse, cu ajutorul cărora să se răspundă cerințelor NATO, nu face imposibilă cooperarea.

NATO integrează contribuția a 30 de membri, iar ceea ce nu poate oferi unul dintre membri este oferit de un altul, asigurându-se, astfel, o complementaritate a eforturilor. Chiar și o analiză sintetică și o abordare selectivă a conflictelor ne pot oferi informații concludente despre eforturile care pot fi generate de un conflict, plecând de la ideea unei abordări cauză – efect – răspuns.

Spre exemplu, *Conflictul Georgia (Osetia de Sud și Abhazia)*, înghețat de la începutul anilor '90, a luat o nouă turnură la sfârșitul verii anului 2008. Mișcările separatiste din cele două provincii, Osetia de Sud și Abhazia, fiind considerate inițial ca o problemă internă a Georgiei, devin peste noapte o problemă de interes mondial, care va produce schimbări importante în relațiile internaționale.

Consecințele au devenit evidente de la Washington până la Moscova, implicată în mod direct. La acel moment, medierea conflictului nu și-a găsit o finalitate într-un for internațional, prin urmare, a fost necesară asumarea de un terț actor. America, prin președintele de la acea vreme, George Bush, era decisă să nu lase confruntarea ruso-georgiană să escaladeze într-o confruntare ruso-americană de tipul Războiului Rece.

Prin urmare, Statele Unite și-au asumat un rol activ în soluționarea crizei, însă numai oferind sprijin politic medierii, din spatele cortinei. Rolul de mediator a fost asumat de către președintele Franței de la acea vreme, Nicolas Sarkozy, care se afla la Beijing, alături de ceilalți lideri ai lumii, inclusiv de premierul rus Vladimir Putin, la deschiderea Jocurilor Olimpice.

Încercarea de mediere a conflictului s-a lovit de opoziția lui Putin, președintele francez realizând că liderul rus nu intenționa să încheie conflictul în situația respectivă, ci era pregătit să îi dea o lecție președintelui georgian, Mihail Saakașvili. Rolul de mediator al Uniunii Europene, prin mediatorul direct în persoana președintelui Franței, Nicolas Sarkozy, care deținea președinția rotativă a Uniunii



Europene, a avut un succes limitat, păstrând deschisă linia negocierii, însă nereușind să evite total pierderile de vieți omenești.

Din perspectiva NATO, se pare că Georgia a fost locul perfect și preferat în care Rusia a dat un răspuns ferm extinderii Alianței. La mai bine de un deceniu de la încheierea conflictului, încercările autorităților de a adera la NATO și la UE se lovesc în continuare de opoziția oficialilor ruși, Dmitri Medvedev afirmând, în anul 2018, că o eventuală decizie de integrare a Georgiei în NATO ar putea avea consecințe dezastruoase, exprimându-și speranța că liderii Alianței vor avea suficientă inteligență să nu întreprindă pași în acest sens³. Așadar, deocamdată doar dialogul rămâne deschis.

Majoritatea soluțiilor propuse de Agenda de asociere în vederea soluționării conflictelor înghețate sunt elaborate pe aceeași logică a soluțiilor pe termen lung, în care menținerea participării constructive și a sprijinului UE, ONU și OSCE, în cazul nostru, convenite în cadrul Discuțiilor de la Geneva, au vizat identificarea de modalități concrete, pentru a implica reprezentanții Abhaziei și Osetiei de Sud în aprofundarea relațiilor dintre UE și Georgia, intensificarea contactelor cu populațiile din cele două republici separatiste, în vederea reconcilierii, și măsuri concrete pentru încurajarea călătoriilor, investițiilor și comerțului peste linia de graniță administrativă⁴.

Conflictul din Siria debutează odată cu primăvara arabă, în anul 2011, exprimându-se, mai întâi, prin mai multe manifestații în țară. Chiar dacă protestatarii se aleg cu pedepse grele din partea regimului, reprimarea mișcării pașnice nu a făcut decât să accentueze și să răspândească protestul.

Potrivit serviciilor de informații occidentale, responsabili de degenerarea protestelor pașnice într-un conflict violent au fost rebelii sirieni și membrii din rețeaua Al-Qaeda. Violențele ar fi permis, astfel, regimului să redobândească legitimitate prin stoparea brutalităților. După implicarea regimului Al-Assad, care i-a acuzat pe demonstranți că ar fi teroriști sunniți, escaladarea conflictului și evoluția spre războiul civil, din 2012, nu au fost decât un pas. Conflictul a evoluat sub forma unor războaie locale între armată și opoziție, pentru ocuparea unor anumite orașe și cartiere.

Lipsa jurnaliștilor și prezenței internaționale a îngreunat evaluarea exactă a circumstanțelor

din Siria, țară de importanță strategică pentru mai multe state atât în Orientul Mijlociu, cât și dincolo de el. Astfel, diferite puteri, fiecare cu propria agendă, au acordat sprijin fie regimului oficial, fie rebelilor. Actualmente, regimul Al-Assad, cu sprijinul Federației Ruse, a reușit să-și recapete controlul asupra Siriei în mare parte, anihilând forțele ISIS din Siria⁵.

Însă, cel mai grav lucru este că, din punct de vedere umanitar situația este critică. Pe lângă crimele împotriva umanității, începând cu răpirea și uciderea civililor, până la masacre pe scară largă, războiul a determinat un număr de circa 2,8 milioane de persoane să se refugieze în afara granițelor, din Iordania, Turcia sau Irak până în Europa, în timp ce un număr triplu de refugiați caută să supraviețuiască în interiorul granițelor.

În acest context, Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite este paralizat în problema conflictului, poate și din cauza faptului că Rusia și China și-au exprimat de trei ori vetoul împotriva unei rezoluții de intervenție. Prin urmare, atât Europa, cât și NATO privesc oarecum rezervat conflictul, efectele lui fiind exportate acum dincolo de granițe, țara cea mai afectată fiind Turcia, țară membră a NATO.

Astfel, UE a adoptat calea diplomatică, încercând să realizeze un joc dual, mai precis, pe de o parte să nu afecteze prea mult parteneriatul cu NATO, iar pe de altă parte, să fie rezervată, în raport cu Turcia, știut fiind că este mare nevoie de o stabilitate la granița sud-estică a Uniunii.

În schimb, NATO își exprimă solidaritatea cu Turcia și încearcă o soluționare a conflictului, recurgând la consultări asupra Articolului 4 al Tratatului⁶, după ce Turcia a suferit pierderi, în urma conflictului, și invită părțile să revină imediat la încetarea focului. Deși situația este departe de a fi rezolvată, atenția acordată regiunii poate evita agravarea în continuare a situației și poate permite accesul umanitar.

Războiul civil libian, din 2011, a început ca o serie de proteste și confruntări în statul nord-african împotriva lui Muammar Gaddafi, conducătorul Libiei de 42 de ani. Majoritatea națiunilor au condamnat cu fermitate utilizarea forței împotriva civililor. Statele Unite i-au impus sancțiuni lui Gaddafi. Consiliul de Securitate al ONU a adoptat o rezoluție de înghețare a activelor, pe care Gaddafi și alți 10 membri ai cercului său le dețineau.

Rezoluția a impus, de asemenea, o interdicție de călătorie și a menționat Libia la Tribunalul Penal Internațional, pentru investigații.

În pofida eforturilor ONU, nu s-a reușit încă un pas substanțial spre normalizarea situației. Ultimul plan de acțiune pentru rezolvarea crizei, anunțat de emisarul ONU în Libia, la 20 septembrie 2017, s-a confruntat cu o mulțime de obstacole, fapt ce naște întrebarea dacă acesta va avea vreodată succes (termenul inițial era, la sfârșitul anului 2018, deja de mult depășit). „După ce, cu opt ani în urmă, NATO a contribuit militar la victoria diferitelor grupări armate eterogene împotriva dictatorului Muammar Gaddafi, Libia este astăzi un stat eșuat, în care autoritatea guvernului recunoscut internațional se reduce la capitala Tripoli, încercuită de trupele lui Khalifa Haftar, în timp ce estul țării este controlat de acesta din urmă, iar numeroasele grupări armate își dispută supremația și se finanțează prin operațiuni de contrabandă, în special trafic cu migranți care doresc să ajungă în Europa”⁷.

Chiar dacă situația creată în Peninsula Crimeea nu este un exemplu elocvent de conflict armat, *anexarea Crimeii* de către Federația Rusă reprezintă, de asemenea, un eveniment istoric, cu influență majoră și directă asupra spațiului euroatlantic, care, potrivit unor analiști, marchează tranziția de la perioada „post - Război Rece”, la o alta mai dificil de definit, multipolară, în care noile puteri, printre care și Rusia, exercită o influență din ce în ce mai mare în plan geopolitic.

Mediul de securitate din bazinul Mării Negre s-a deteriorat semnificativ, anul 2014 reprezentând un moment de cotitură al istoriei recente postsovietice, o reafirmare a pretențiilor Rusiei asupra fostelor zone de influență, susținută de un proces de înarmare accelerat, centrat pe modernizarea arsenalului nuclear strategic în proporție de 100%, până în anul 2020. Rusia justifică alipirea Crimeii în baza principiului democratic fundamental, dreptul popoarelor la autodeterminare, dar și din considerente de ordin istoric, inclusiv precedentul Kosovo.

Tendențele centrifuge ale fostelor state sovietice, de a ieși din zona de influență a Moscovei, au generat o reacție militară promptă a Rusiei, cu implicații profunde nu doar asupra zonei Mării Negre, ci și la nivel global. Invadarea Crimeii de către Federația Rusă și militarizarea accelerată a acesteia constituie o amenințare majoră la adresa

mediului de securitate din Europa, prin extensie, forțând remodelarea strategiilor de securitate pe continentul european.

Perspectiva dislocării de armament nuclear în peninsula pune în pericol procesul de negociere, în vederea restabilirii unui climat de încredere reciproc între cele două blocuri de putere, respectiv NATO și Federația Rusă. Rusia nu pare să fie dispusă să piardă controlul asupra Ucrainei, pe termen mediu și lung, astfel în zonă se prefigurează constituirea unui „front rece” între NATO și Rusia, care, din nefericire, are România pe linia de demarcație.

Toate aceste conflicte, descrise succint anterior, reprezintă crize umanitare, caracterizate, de obicei, de: violență extinsă ca durată și pierderi de vieți omenești; mutări masive de populație; dezastrul transmis întregii societăți și economiei; nevoia asistenței umanitare sub multiple forme și la scară largă; obstacole sau împiedicarea asistenței umanitare de constrângeri militare și politice; riscuri foarte mari de securitate pentru cei care asigură asistența umanitară în anumite zone⁸.

Dacă, pentru fenomenele naturale, pot să fie aplicate măsuri de prevenție sau de limitare a consecințelor negative, în situația crizelor umanitare, provocate de conflictele armate sau doar de factorul uman, situația este mai dramatică. Pentru violența extremă din conflictele armate, civilii sunt cei care plătesc prețul suprem fie cu propriile vieți, fie prin abandonarea caselor pentru o viață în exil. De fiecare dată, conflictele armate, epidemiile, foametea, dezastrurile naturale și alte urgențe majore pot să conducă la crize umanitare, care depășesc mandatul sau capacitatea unei singure entități internaționale sau a unui singur stat de a interveni.

Pentru a putea evalua în ce măsură organizațiile euroatlantice de securitate abordează și rezolvă în mod eficace și eficient problemele multiple de pe agenda lor, trebuie să luăm în considerare schimbările permanente din cadrul mediului de securitate și, pe cale de consecință, provocările cărora trebuie să le facă față aceste organizații. Liderii politici din spațiul euroatlantic se confruntă astăzi cu o problematică complexă, pe de o parte, cetățenii vor ca autoritățile să găsească soluții, pe de altă parte, încrederea acestora în instituții este limitată⁹.

În timpul Războiului Rece, amenințările majore la adresa securității statelor erau percepute a fi, în mod deosebit, de natură externă și chiar atunci



când se manifestau probleme interne, ele erau, de multe ori, puse pe seama provocărilor externe. Starea de securitate era definită ca o securitate a statului. În acest context, problemele interne ale statelor erau văzute ca având mai puține legături cu însăși politica statului respectiv și cu erorile de politică internă, și mai mult cu influența și sprijinul „extremist”, „capitalist” sau „comunist”, după caz.

De fapt, această viziune nu era întru totul lipsită de motivație, întrucât rivalitatea și competiția dintre superputeri au condus la exacerbarea stării de conflict în toate componentele vieții sociale.

La sfârșitul Războiului Rece, s-a dovedit că, de fapt, natura conflictelor existente în lume, la sfârșitul anilor '90, era, în principal, de natură internă¹⁰. Pe cale de consecință, organizațiile euroatlantice au devenit mult mai atente față de această nouă situație și au început să redefinească ansamblul cauzelor reale ale conflictelor.

Ca urmare a acestui fapt, unele organizații euroatlantice au reușit să progreseze pe calea adaptării mandatului lor, în timp ce altele nu. Spre a putea elabora o nouă metodologie pentru prevenirea conflictelor intrastatale, a fost nevoie de o mai adâncă înțelegere a cauzelor acestui tip distinct de conflict. A trebuit să se depășească abordarea ideologică, specifică Războiului Rece, și să se studieze cauzele etnice și religioase ale conflictelor.

De asemenea, s-a dovedit în practică că tipul și calitatea guvernării au o legătură directă cu prevenirea conflictelor interne din cadrul statelor. Conflictelor au o mai mică probabilitate de a se declanșa acolo unde diferitele grupuri identitare au acces neîngrădit atât oportunitățile de participare la viața politică, economică și culturală, cât și la exprimare religioasă, și au șanse mai mari acolo unde aceste nevoi umane fundamentale sunt oprimate, mai ales acolo unde unele grupuri identitare percep că sunt obiectul discriminării și in justiției, comparativ cu alte grupuri din aceeași societate.

Concluzii

Promovarea dialogului și a cooperării sunt elemente cheie în consolidarea eforturilor organizațiilor euroatlantice de securitate de a răspunde eficient provocărilor actualului mediu de securitate. Nu există soluții perfecte în cadrul cooperării internaționale, așa după cum

nu există soluții perfecte pentru gestionarea unor situații de criză. Este dificil de a obține un consens asupra direcțiilor de acțiune, de a nivela prioritățile naționale, dar este important ca statele să promoveze cooperarea internațională în cadrul asigurat de interesele proprii de securitate și să intensifice colaborarea formală și informală atât la nivel bilateral, cât și multilateral, ca forme complementare de cooperare.

Organizațiile euroatlantice de securitate, în calitate de principale instituții care veghează la stabilitatea spațiului european și a proximității acestuia, pot valorifica, prin cooperare, experiența, expertiza și capacitățile. Alianța Nord-Atlantică este organizația care oferă poate cel mai eficient cadru de consultări, dialog și cooperare pe probleme de securitate, iar potențialul acesteia poate fi valorificat în continuare prin consolidarea rolului determinant în ecuația securității și prin asigurarea sinergiei civil-militare.

Securitatea umană se referă la necesitatea abordării centrate pe individ a securității, ca modalitate unică de realizare a stabilității naționale, regionale și chiar globale¹¹.

Rezumând analiza conceptului de „securitate umană” ca cel mai bun fundament pe care să se bazeze „securitatea statului”, practica demonstrează că statele care sunt în măsură să asigure cel mai înalt nivel de securitate umană populației lor au și nivelul cel mai înalt de securitate statală, însă într-un context de cooperare.

Abordarea securității prin cooperare se bazează pe patru factori.

Primul implică eforturi la nivel regional, spre a stabili standarde, norme și reguli la nivel regional, bazate pe principii recunoscute în plan internațional.

Al doilea factor constă în constituirea de structuri care să încurajeze respectarea regulilor stabilite în cadrul grupurilor respective și care să modeleze comportamentul celor care, inițial, aveau tendința de a respinge aceste standarde.

Al treilea factor implică acordarea de asistență statelor, spre a-și putea duce la îndeplinire angajamentele.

Al patrulea factor constă în găsirea de soluții care să ducă la rezolvarea problemelor și care să anihileze diferențele de abordare la nivel atât intrastatal, cât și interstatal, înainte ca acestea să genereze conflicte. Aceste metode ale securității



prin cooperare pot genera schimbări constructive, graduale la nivel regional și pot direcționa perioadele de tranziție rapidă la nivel transnațional. Astfel, atât Alianța Nord-Atlantică, cât și Uniunea Europeană trebuie să asigure fundamentul acestei cooperări prin imprimarea unei dimensiuni flexibile, practice și care să răspundă eficient intereselor comune de securitate.

NOTE:

1 *** *Carta Națiunilor Unite*, Art. 33.

2 Marius Valeriu Păunescu, *Sistemul Uniunii Europene în contextul cooperării civil-militare*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2017, p. 98.

3 https://www.defenseromania.ro/georgia-zece-ani-de-la-razboiul-care-a-zguduit-caucazul_592830.html, accesat la 06.05.2020.

4 Cristina Bogzeanu, *Rolul Uniunii Europene în gestionarea conflictelor înghețate din vecinătatea granițelor sale*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2015, p. 48.

5 <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/conflictul-din-siria-lipsa-de-solutii-si-dezastru-umanitar>, accesat la 13.05.2020.

6 https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_173939.htm, accesat la 06.05.2020.

7 <https://www.nationalisti.ro/bomba-noptii-incepe-razboiul-chiar-la-granita-europei-au-intervenit-trupele/>, accesat la 13.05.2020.

8 <https://www.humanitariancoalition.ca/info-portal/factsheets/what-is-a-humanitarian-crisis>, accesat la 06.05.2020.

9 Constantin Iordache, *Politici ale Uniunii Europene pentru aplicarea normelor dreptului internațional umanitar*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2017, p. 102.

10 K. Booth, T. Dunne (coordonatori), *Worlds in Collision, Terror and the Future of Global Order*, Palgrave, Macmillan, 2005, pp. 1-26.

11 Alexandra Sarcinschi, *Operațiile de stabilitate și securitatea umană*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2008, p. 7.

BIBLIOGRAFIE

*** *Carta Națiunilor Unite*.

Booth K., Dunne T. (coordonatori), *Worlds in Collision, Terror and the Future of Global Order*, Palgrave, Macmillan, 2005.

Bogzeanu Cristina, *Rolul Uniunii Europene în gestionarea conflictelor înghețate din vecinătatea granițelor sale*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2015.

Iordache Constantin, *Politici ale Uniunii Europene pentru aplicarea normelor dreptului internațional umanitar*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2017.

Păunescu Marius Valeriu, *Sistemul Uniunii Europene în contextul cooperării civil-militare*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2017.

Sarcinschi Alexandra, *Operațiile de stabilitate și securitatea umană*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2008.

<https://www.defenseromania.ro/>

<https://www.historia.ro/>

<https://www.nato.int/>

<https://www.nationalisti.ro/>

<https://www.humanitariancoalition.ca/>